

Др Милићевић Јован

О ЈОШ ЈЕДНОМ ПРИЛОГУ О БОРБИ ОБРЕНОВИЋА ПРОТИВ УСТАВОБРАНИТЕЉСКОГ РЕЖИМА

Антиуставобранитељске акције Обреновића и њихових присталица досада су доста проучаване. Прилично података о њима дао је још у прошлом веку Нил Попов у своме обимном и великом делу Србија и Русија од Кочине крајине до св. Андријевске скупштине (српски превод, Београд 1870.). Даља проучавања, захваљујући богатству сачуване грађе, и домаће и стране провенијенције (нарочито аустријске), дала су доста резултата.

Највише нових момената откривено је о делатности Стојана Јовановића-Цукића, раније, углавном, познатог као вође катанске буне. Он је почео да организује једну обреновићевску заверу још у јесен 1842. године. Уочи новог избора Александра Карађорђевића за кнеза, у пролеће 1843. он је упао у Србију из Аустрије, покушавајући да дигне буну¹⁾. Ослобођен општом амнестијом, у јесен те године, он је потом више месеци радио на окупљању и организовању обреновићеваца у Јужној Угарској, где их се било доста склонило у време и после Вучићеве буне. И на почетку 1844. године дошло је до великог хапшења преосталих обреновићевских првака у Србији од стране уставобранитељске полиције, тзв. „Смедеревска“ или „Рајовићева“ буна. Цела та антиуставобранитељска делатност обреновићеваца кулминирала је у катанској буну, у јесен 1844., када је и Јовановић Цукић погинуо²⁾. Поред ових, било је и мањих покушаја дизања буна и завера током 1842. и 1843. године, које су уставобранитељске власти успевале увек брзо да открију³⁾. Избегли кнежеви, нарочито Милош имали су доста новаца за те сврхе, а огорчене присталице свргнуте династије, потиснуте и малтретиране од новог режима у земљи, или, махом без сталних средстава за живот у Аустрији, били су спремни да гину, да би уништили мрски им поредак. И спољнополитичке околности ишле су им на руку, јер се Русија, заштитна сила Србије, никада се није потпуно помирила са токовима Вучићеве буне, организоване и изведене без њеног знања и благослова, а суседна Аустрија, као што се то показало и у случају катанске буне, дозвољавала је да се на њеном земљишту спремају препади на режим суседне Србије.⁴⁾

Ни велики порази у „Смедеревској” буну, када су многи обреновићевски правци били послати у Гургусовачку кулу, и у Катанској, нису обесхрабриле противнике „Врачарског” режима. Земља је и даље била преплављена обреновићевским гласинама и очекивало се само шта ће екскнезови даље предузети.⁵⁾

У таквој атмосфери дошло је већ 1846. године до нове обреновићевске завере, тзв. „Мирчине буне”⁶⁾. Ова buna је историјски значајна из два разлога. Све док је био на престолу кнез Милош је водио врло опрезну спољну политику. Али, од тренутка када је био протеран из земље, и то уз живо учешће руског конзула Вашченка, он је у томе погледу из основа променио свој став. Знајући добро, колико руској источној политици иде у прилог подривање буну на Балкану, он је тада на томе плану био врло активан, надајући се, да ће на тај начин, опет орасположити руску владу за себе и своју династију, и тако олакшати повратак на престо. И његов син кнез Михајло, за своје краткотрајне прве владе, водио је активну национално-ослободилачку политику у земљама под непосредном турском влашћу, у потајној сарадњи са Русијом.⁷⁾ Почетком четрдесетих година Милош је био заузет у организовању тзв. „браилских” српско-бугарских буну у граничном подручју Влашке и бугарских крајева. И „Мирчина buna” била је замишљена, не само као покрет за обарање уставобранитељског режима у Србији, већ и као један широко организован национално-ослободилачки покрет на Балкану. „Она је представљала покушај да се удруживањем незадовољника у земљи, обреновићевске емиграције у Аустрији и Влашкој, и тзв. „бугарских” устаничких вођа из 1841. године изазове buna против уставобранитеља, промени режим у Србији и на власт доведе породица Обреновић, ... која ће, касније потпомоћи дизање једног народног устанка у суседним областима Турске”.⁸⁾ Обреновићи су тада били активни и у Босни. Интересантно је, да је у Босни радио и један доста истакнути обреновићевац Хајдук Новак, који је био и један од организатора Катанске буне и успео да спасе од уставобранитељске полиције.⁹⁾ Конци Милошеве завереничке делатности ишли су 1846. до Приштине, Врања, Штипа и Велеса.¹⁰⁾ Један од Милошевих повереника, велешки трговац Тома био је у вези са руским конзулом у Солуну.¹¹⁾ У Србији buna је припремана у Јагодинском, Бупријском, Крушевачком и Алексиначком округу. Њен организатор, јагодински трговац Мирчета Стојановић ухваћен је јуна 1846., осуђен и стрељан.¹²⁾ „... Завера је била откривена, али не и сви завереници који су били у њу увучени, нарочито не они у иностранству, који су могли остати и даље активни, па према томе и даље бити опасни за постојеће политичке прилике у Србији”.¹³⁾

Ова buna била је значајна и по томе, што је показала, да аустријска влада наставља да толерише антиуставобранитељску делатност Обреновића и њихових присталица на својој територији.¹⁴⁾

Професор др Славко Гавриловић, велики познавалац аустријских архивских извора за нашу историју XVIII и XIX века пронашао је у Архиви Хрватске у Загребу, а нешто и у *polizei Archivu* у Бечу

досада непознате податке о још једној антиуставобранитељској акцији обреновићеваца, што је обрадио у једном прилогу, објављеном у Историјском часопису.¹⁵⁾

Рађен искључиво на основу извора, тај прилог прилично допуњује наше досадашње познавање политике прогнаних кнежева у раздобљу пре револуције 1848.

У своме прилогу Гавриловић каже: „Први такав покушај (обарање уставобранитеља са власти и повратак Обреновића на престо Србије — Ј. М.) извршен је 1844. године (Катанска буна), а други 1847.^{15а)} Према досадашњем излагању, види се, да је таквих покушаја било више.

И поред неуспеха у катанској буну, један од њених главних организатора, познати обреновићевац, румски адвокат К. Богдановић наставио је и почетком 1847. сарадњу са обреновићевцима у Јужној Угарској, у циљу подизања нове династичке буне у Србији.¹⁶⁾

У вези тадашње антиуставобранитељске делатности обреновићеваца помиње се и Борбе Божиновић-Ефендица, за кога се каже, да је раније у канцеларији кнежева Милоша и Михаила водио турску преписку, а да је као обреновићевац 1842. отпуштен из службе и осуђен на четири године затвора, као и да је 1847. отишао у Беч и ступио у политичку службу код кнеза Милоша. Није тачно, да је Божиновић Ефендица 1842. осуђен као обреновићевац. Он, који се у документима уставобранитељске полиције помиње као бивши тумач турског језика београдске царинарнице, организовао је почетком 1843. једну заверничку групу, која се спремала, да на дан празника Три јерарха 31. јануара по староме, а 12. фебруара по новоме календару, изврши у цркви атентат на Вучића и друге уставобранитељске прваке. Због тог „созаклетија“, што значи у зиму 1843, Ефендица је био ухваћен са својим сарадницима и осуђен.¹⁷⁾

Овде је потребно истаћи још једну чињеницу. Обреновићи су у то време имали, и међу „малим“ људима више присталица, невероватних фанатика, које ни највећа страдања нису могла да одведу од њихових династичких уверења и жеље да се боре за њих. Један од таквих био је и вођа Катанске буне Стојан Јовановић Цукић, али, поред њега, било их је још доста. Једног таквог смо већ поменули, хајдука Новака, из Подриња, а такав је био и овај Ефендица, који родом није ни био са подручја ондашње Србије, већ из Пирота.

Ефендица је 1847. имао у Земуну и један састанак са Томом Вучићем Перишићем, који се већ тада дописивао са својим, дотле већ годинама заклетим непријатељем, првим Обреновићем.¹⁸⁾

До сада се знало, да се Вучић убрзо после Катанске буне био потпуно удаљио од кнеза Александра, да је постао тада жесток русофил, али да се већ 1847. дописивао са Милошем Обреновићем је једна врло интересантна новина. „Унгерхофер (командант Земуне, генерал — Ј. М.) је . . . тврдио да никаква лична одбојност не постоји између Милоша и Вучића, који још много значи у Србији, о чему сведочи и то што је Вучић у разговорима с њим увек настојао да разговор скрене на Милоша, што је он (Унгерхофер) увек избегавао и прелазно на

друге теме. Кад се у разговорима помињало Милошево име, Вучић је увек истицао да нико осим њега не може тако добро да влада у Србији, само ако се одрекне жеље да влада апсолутистички и самовољно¹⁹⁾ Овде су значајне две чињенице. Вучићево навођење разговора на Милоша, бесумње је потицало од тога, што је „кабинетски саветник“ желео да дозна аустријски став према евентуалној рестаурацији Обреновића у Србији, а хваљење старога кнеза од његове стране показивало је, да је већ тада „предводителј народа“ прихватио и ту алтернативу као могућност са којом се може сложити.

Затим се у аустријским документима помињу још двоје Милошевих фанатичних присталица: Благоје Михајловић („Благоје из Кука“, колубарски крај, који се често помиње у хартијама уставобранитељске полиције и другим изворима 1842—1844. као загрижени обреновићевац) и калуђер Гедеон, који је као Милошев агент био врло активан у данима револуције 1848.²⁰⁾ Интересантна је и ова Унгерхоферова напомена: „Обарање постајећег поретка у Србији било би могуће само ако би против њега радили неки од водећих људи из њеног сопственог управног апарата.²¹⁾ К. Богдановић, чије је ислеђење због учешћа у Катанској бунџ престало, без пресуде, тек неколико месеци раније,²²⁾ био је и даље, као један од најважнијих обреновићевских првака у Аустрији, активан. „Команда петроварадинске регименте веровала је да су Хариш (новосадски трговац — Ј. М.) и Богдановић вође новог покушаја против владе у Србији и да се ослањају на многобројне присталице Обреновића у Мачви“.²³⁾ Ова констатација звучи невероватно, када се узме у обзир Вучићев терор у овој области по слому Катанске буне,²⁴⁾ али обзиром на политичке нарави људи тога времена, не мора бити неистинита. Даље се у поменутом акту петроварадинске регименте наводи, да њиховим намерама . . . није несклон ни војвода Вучић због неспоразума до којих је дошло између њега и кнеза Александра.²⁵⁾ Овде треба поменути, да је некада свемоћни вођа уставобранитеља, већ на повратку из Цариграда, уочи катанске буне, био разочаран у режим, чијем је стварању толико био допринео.²⁶⁾ Ту се помиње и Милошев секретар „по имену Ковиљац“, адвокат, родом из сремског села Манђелоса.²⁷⁾ То може бити адвокат Борђе Стојаковић, који је на почетку револуционарног врења 1848. у Београду делао као агент кнеза Милоша.²⁸⁾ Обреновићевци у Јужној Угарској су се током 1847. године састајали, договарали и припремили нови династички метеж у Србији.²⁹⁾ Командант Славонско-сремске генералне команде, 1848. чувени генерал Храбовски, је веровао тада у могућност упада обреновићеваца у Србију или Босну.³⁰⁾

Било је неких наговештаја, да су извесни обреновићевци из Србије и Јужне Угарске хтели августа 1847. да пређу у Србију и побуне шабачки, ваљевски и руднички округ.³¹⁾ У покушају да пређе у Србију, у вези са својом обреновићевском делатношћу, „Благоје из Кука“ био је рањен и од те ране је умро.³²⁾ И Хајдук Новак узалудно је покушавао да близу ушћа Босута у Саву, са 20 људи, пређе у Србију и побуни је. Неких обреновићевских група било је тада и у Босни.³³⁾

И ови покушаји обреновићеваца 1847. године нису довели ни до каквих резултата. Значајно је то, што овом приликом, аустријске

власти су имале сасвим другачији став од ранијег према сличним активностима.³⁴⁾ Њени погранични органи предузимали су поменуте године низ мера да би онемогућили антиуставобранитељску делатност присталица прогнане династије. „Са одобрењем Метерниха, аустријски конзул у Београду Мајерхофер извештавао је уставобранитељску владу о кретањима и намерама обреновићеваца”.³⁵⁾ Руска влада и даље није марила „Врачарски” режим у Србији, па је и то, може бити, био један од разлога промене аустријске „српске” политике. А поред свих потреса уставобранитељски режим био је тада стабилнији него ранијих година, па су граничне смутње обреновићеваца могле само шкодити Аустрији, као великој сили, на чијој се територији могу припремати несметано обрачуни између двеју политичких струја једне мале суседне земље.

Тако, овим Гавриловићевим прилогом, постале су познате неке важне чињенице обреновићевске анти уставобранитељске делатности. О томе има још неистражених догађаја, нарочито што се тиче делатности прогнаних кнежева за време револуције 1848/49. А ови детаљи из године која је непосредно претходила годинама револуције још једном показују, да је била тачна она изјава једне од Милошевих кћери, да „док у баба и једне паре буде, мира у Србији бити не може”.³⁶⁾

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1) Ј. Милићевић, Обреновачке завере на почетку уставобранитељског режима (1842—43), Историјски гласник 3—4 за 1956.

2) Исти, Историја Катанске буне (Србија 1844 г.) Зборник Филозофског факултета у Београду В-1.

3) Исти, Обреновићевске завере, на више места.

4) Исти, Катанска buna 308.

5) Исто 306.

6) В. Стојанчевић, Једна обреновићевска завера против уставобранитељског режима 1846. године, Историјски часопис XIV—XV, Београд, 1965.

7) В. Вучковић, Србија у Источној кризи (1842—1843), Београд 1957, III одељак друге главе.

8) Стојанчевић, н. д. 112—113.

9) Милићевић, Катанска buna 291.

10) Стојанчевић, н. д. 118.

11) Исто, 119.

12) Исто, 120, 125.

13) Исто, 128.

14) „Сама чињеница да Аустрија толерише оволику и овакву активност кнежева Милоша и Михаила на својој територији говори о томе да је суседна Монархија могла имати интереса од слабљења режима у Србији, односно о његовој замени обреновићевским режимом. Томе треба до-

дати и држање Русије која је, како је изгледало, била благонаклона према уставобранитељским противницима, и чији је дипломатски представник у Цариграду, Вашченко, морао бити упознат са радом Милошеве групе у турској престоници и Мирчићевим путовањима (сина Мирче Стојановића — Ј. М.) у Турској. Руски конзул у Солуну позитивно је знао о кнез Милошевим везама са велешким трговцем Томом . . . иначе руским подаником, и о политичком утицају који је кнез Милош имао у неким македонским крајевима. Најзад, и влада кнежевине Влашке, у најмању руку, није се показала коректна према уставобранитељском режиму. Најзад национално-политички моменат, који је довео до слабљења ауторитета тадашње српске владе у Румелији, Босни и Бугарској био је исто тако значајан. Народи у тим провинцијама, незадовољни уставобранитељским ставом према њима, све више су се обраћали на кнежеве Милоша и Михаила, који су, у своје време, водили другојачију политику помагања и заштите заграничног становништва у Турској, и, сада ставили у изглед помоћ за ослобођење од Турака (под условом да се они сами врате у Србију). Одбијање уставобранитеља и кнеза Александра да помогну народне ослободилачке буне и устанке у пограничним пределима Турске (зашто је било и других тешкоћа које су проистицале из објективно тешког међународног положаја Кнежевине Србије, услед сукобљавања интереса великих европских сила у том периоду Источног питања) посредно је утицало, услед дезинтересовања званичне Србије за положај нашег народа у Турској, на даље поштравање политичког и економског притиска турске управе према својој раји." Исто 128—129. „После 1845 године аустријска влада се трудила да поправи своје затегнуте односе са српском владом. Аустријски конзул у Београду старао се да допринесе поправци тих односа. Сва саопштења аустријске владе српској влади конзул је саопштавао на врло љубазан начин". „Према изјави Кнежевог Представника Аврама Петронијевића од 24-II/8-III 1845, односи Србије и Аустрије почели су се поправљати. Међутим сва настојања аустријске владе да поправи политичке односе са српском владом, и добра воља српске владе, остали су без стварног резултата све до почетка 1847. године. Дволична политика аустријске владе, да, у исто време када се труди да поправи своје политичке односе са српском владом, указује благонаклоност српским избеглицама на аустријском земљишту, и везе које су одржавали поједини представници аустријске власти и истакнутији људи са кнезом Милошем и Михаилом нису се никако свиђали српској влади".

Д. Страњаковић, *Влада уставобранитеља 1842—1853*, Београд 1932, 106.

15) С. Гавриловић, *Покушај обарања уставобранитеља 1847. године*, *Историјски часопис XXIV*, Београд 1977, 177—189.

15а) Исто 177.

16) Исто, на истом месту. Наведено је (исто 178), да је Богдановић, приликом припремања Катанске буне, униформисао и наоружао 40 људи, што није тачно. Катана убачених из Аустрије било је 30 или 31, а униформе су имали само њих 24! Милићевић, *Катанска буна 289* (у напомени).

17) Милићевић, *Обреновићевске завере 69*. Крајем 1843. Божиновић Ефендица поново је био умешан у припремању једне обреновићевске завере. Због тога је најпре био осуђен на смрт, па му је виши суд ту казну заменио са три године робије. Милићевић, *Катанска буна 274*.

18) Гавриловић, н. д. 178.

19) Исто, 179.

20) Исто, на истом месту.

21) Исто 180.

22) Милићевић, *Катанска буна* (309 у напомени).

23) Гавриловић, н. д. 181.

24) Милићевић, *Катанска буна 303—305*.

25) Гавриловић, н. д. 181.

26) Милићевић, *Катанска буна 295*.

27) Гавриловић, н. д. 181.

28) J. Милићевић, Петровска скупштина 1848 године, Историјски гласник 1—2, 1959, 43.

29) Гавриловић, н. д. 180 и даље.

30. Исто 183.

31) Исто 184.

32) Исто 185.

33) Исто, на истој страни.

34) „Тек почетком 1847 Аустрија поново покушава да се приближи кнезу Александру и српској влади. Овога пута она је имала успеха. Односи између аустријске и српске владе почели су да се поправљају. Доцније, само после неколико година, односи између аустријске владе и кнеза Александра постали су пријатељски.” Страњаковић, н. д. 107.

35) Гавриловић, н. д. 182.

36) Милићевић, Катанска буна 275.